

Πυρηνική Φυσική

Γ.Χ. Σακελλαρόπουλος

Καθηγητής Ιατρικής Φυσικής – Ιατρικής Πληροφορικής

Τμήμα Ιατρικής – Εργαστήριο Ιατρικής Φυσικής

Δομή πυρήνα

Νουκλεόνια: Πρωτόνια (p), Νετρόνια (n)

Ατομικός Αριθμός (Z): Αριθμός πρωτονίων

Μαζικός Αριθμός (A): Αριθμός πρωτονίων & νετρονίων $A=Z+N$

Νουκλίδια (πυρήνες στοιχείων) διακρίνονται σε οικογένειες:

Ισότοπα: Ίδιο Z, διαφορετικό A, άρα διαφορετικό N (ίδιο στοιχείο)

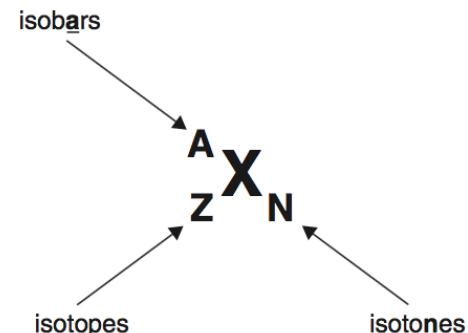
π.χ. ^{12}C , ^{13}C , ^{14}C

Ισότονα: Ίδιο N (διαφορετικά στοιχεία)

Ισοβαρή: Ίδιο A, διαφορετικό Z, N (διαφορετικά στοιχεία)

π.χ. ^{14}C , ^{14}O , ^{14}N

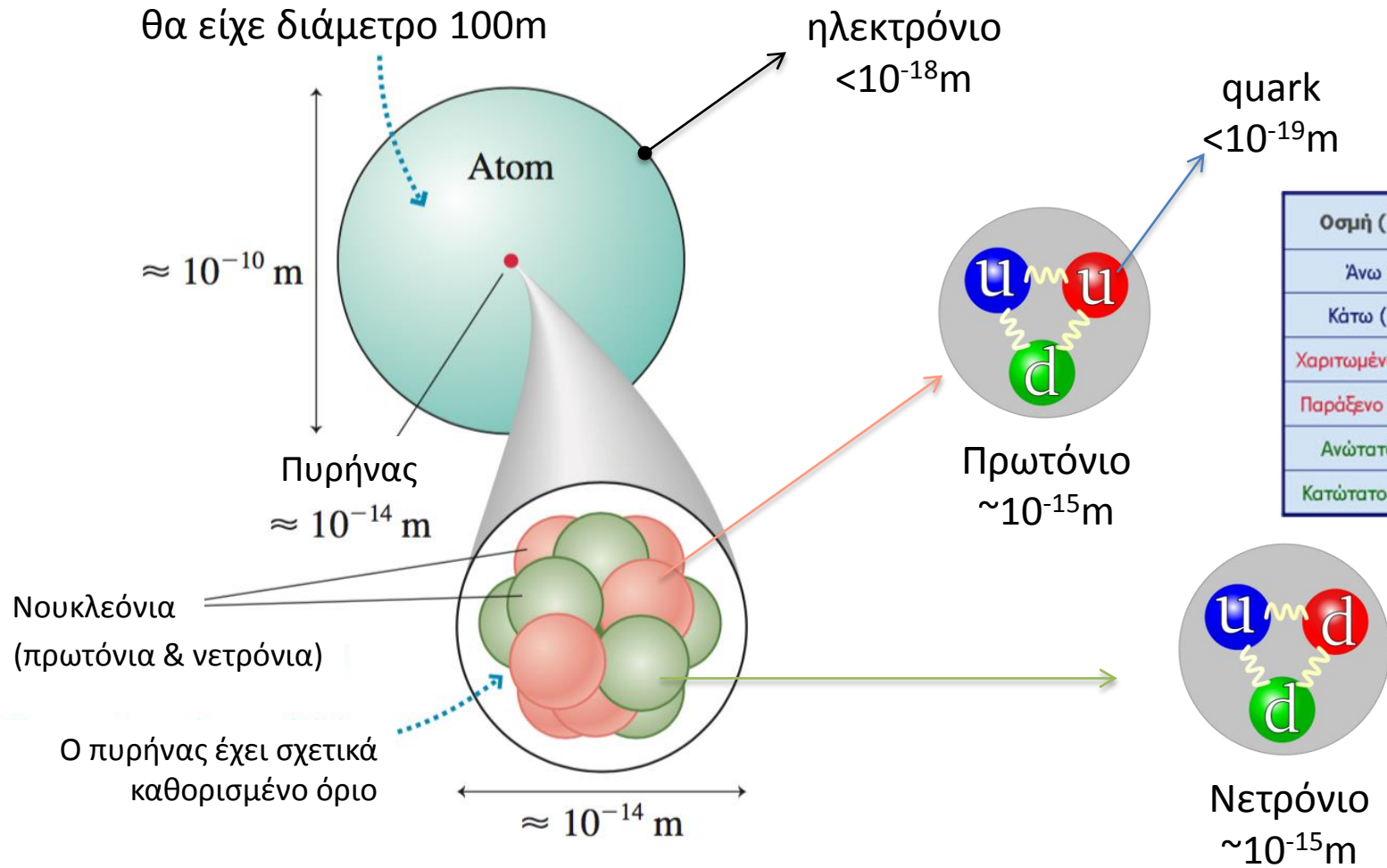
Ατομική Μονάδα Μάζας ($1u$) = $1.6606 \times 10^{-27} \text{kg}$ = $931.49 \text{ MeV}/c^2$

	Πρωτόνια	Νετρόνια	Ηλεκτρόνια
Αριθμός	Z	N	Z
Φορτίο	+e	0	-e
Μάζα	1.00728u	1.00866u	$\sim 10^{-4}u$

Δομή πυρήνα

Αν ο πυρήνας είχε
διάμετρο 1 cm, το άτομο
θα είχε διάμετρο 100m

Δομή πυρήνα

- Τα νουκλεόνια είναι ασυμπίεστα και σε πυκνή διάταξη
- Ο όγκος ενός πυρήνα είναι ανάλογος του μαζικού αριθμού:

$$V(A) = V_0 \cdot A \quad (V_0 = 10^{-45} \text{ m}^3)$$

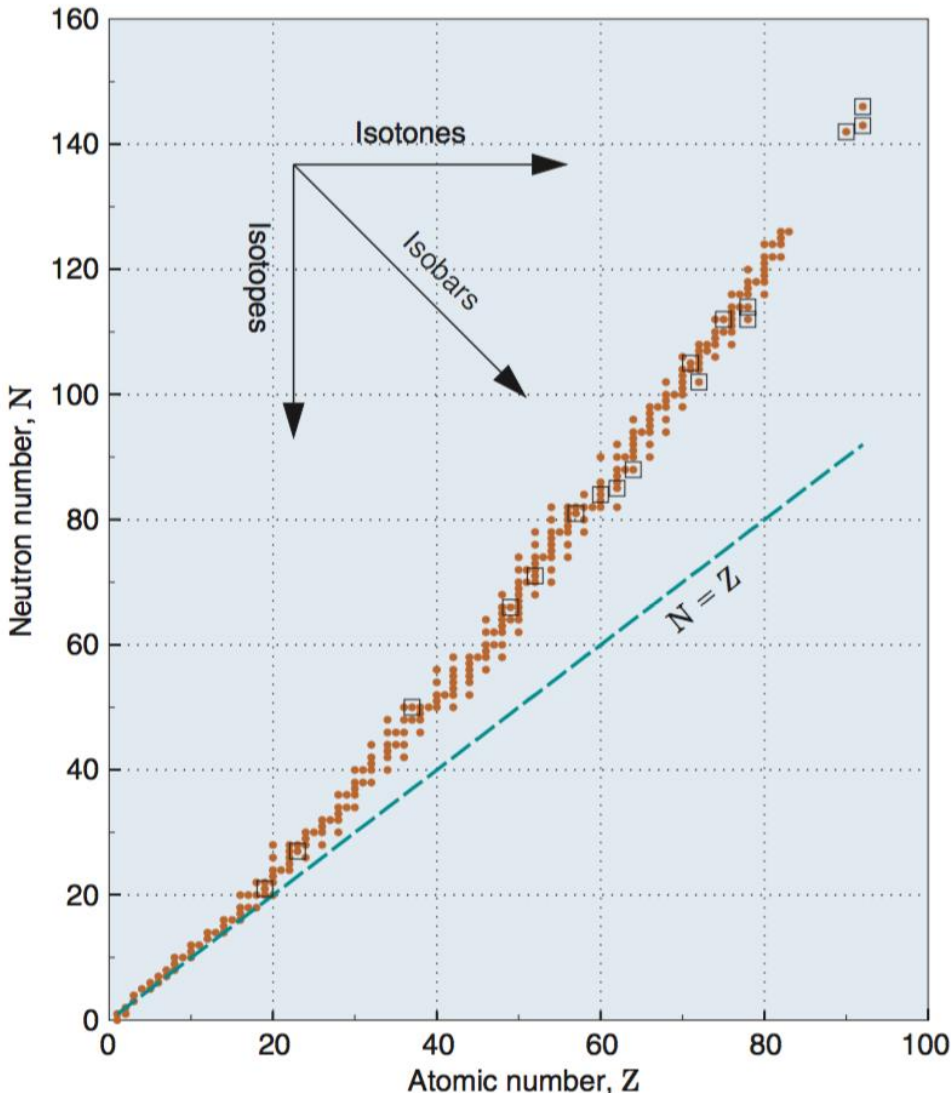
- Η πυκνότητα του πυρήνα είναι ίδια για όλα τα στοιχεία (Πρότυπο Υγρής Σταγόνας):

$$\rho_{\text{πυρήνα}} = \frac{m}{V} = \frac{A \cdot u}{V_0 \cdot A} \approx 10^{17} \frac{\text{kg}}{\text{m}^3} \Rightarrow \rho_{\text{πυρήνα}} = 10^{14} \cdot \rho_{\text{νερού}}$$

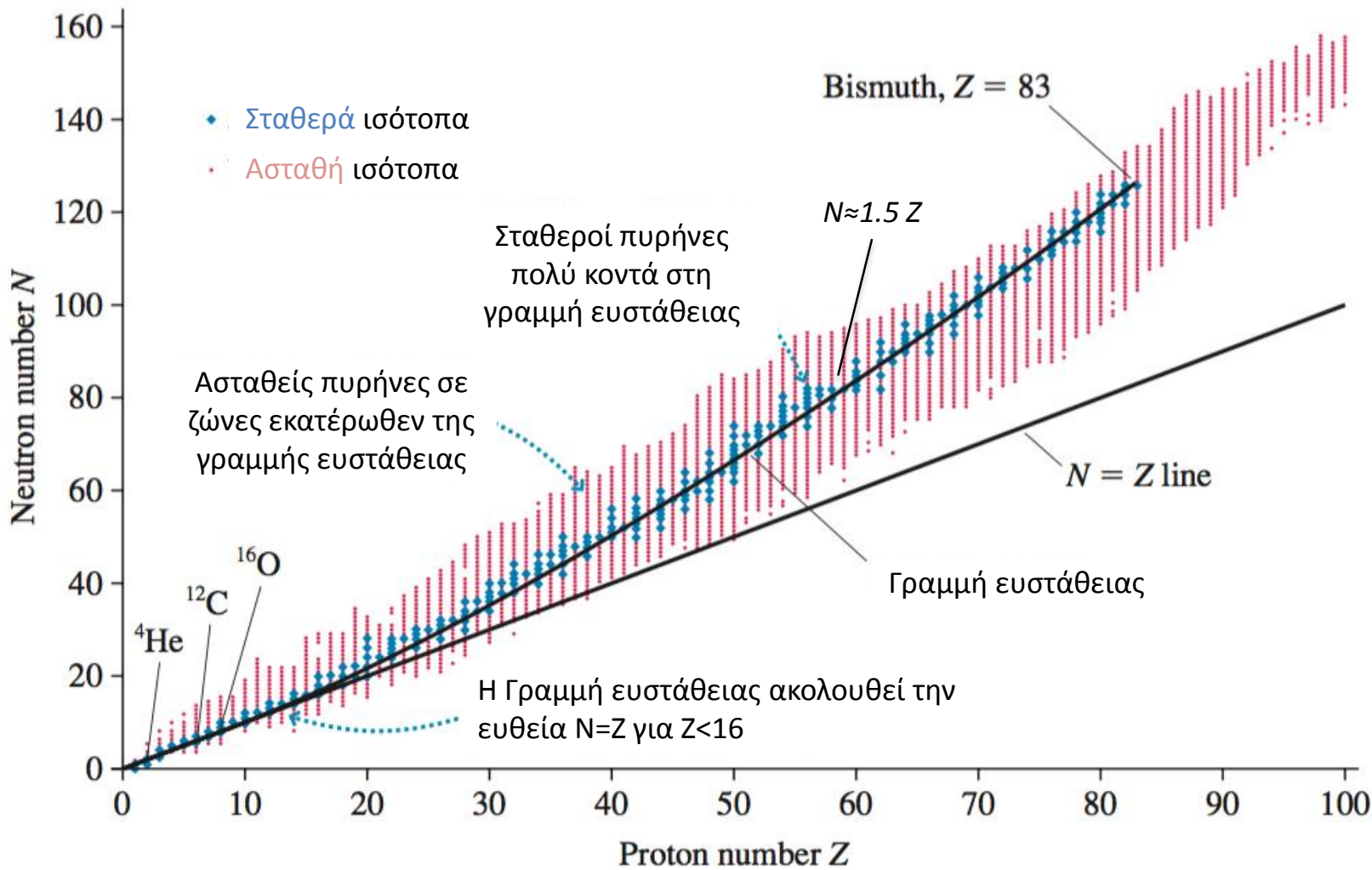
Αλληλεπιδράσεις και Ενεργειακές στάθμες πυρήνα

- Ηλεκτρομαγνητική αλληλεπίδραση: άπωση μεταξύ πρωτονίων (Coulomb)
- Δύναμη που συγκρατεί πρωτόνια & νετρόνια στον πυρήνα:
Ισχυρή αλληλεπίδραση
  - Ελκτική μεταξύ οποιωνδήποτε νουκλεονίων
  - Δεν επιδρά στα ηλεκτρόνια
  - Μικρής εμβέλειας (μόνο εντός του πυρήνα)
  - Ισχυρότερη της ηλεκτροστατικής άπωσης
- Κίνηση νουκλεονίων
  - Αρχή απροσδιοριστίας
  - Μοντέλο ανάλογο με ηλεκτρόνια (shell model)
  - Ύπαρξη ενεργειακών σταθμών & κβαντικών αριθμών
  - Βασική κατάσταση, Διεγερμένη κατάσταση (παροδική), Μετασταθής κατάσταση (παροδική αλλά χρονικής διάρκειας $>10^{-12}s$, ισομερή νουκλίδια)
  - Μεταπτώσεις από υψηλότερη ενεργειακή στάθμη σε άλλη γίνεται με εκπομπή σωματιδίων: πυρήνες He (σωματια α), ηλεκτρόνια (β), φωτόνια (γ)

Νετρόνια: «συγκολλητική» δράση

- Τα πρωτόνια απωθούνται λόγω της ηλεκτρομαγνητικής αλληλεπίδρασης
- **Μικροί πυρήνες:** Όλα τα νουκλεόνια είναι σε επαφή, ένα νετρόνιο για κάθε πρωτόνιο αρκεί ($N=Z$)
- **Μεγάλοι πυρήνες** απαιτούν περισσότερα νετρόνια ($N>Z$)

Ενέργεια Σύνδεσης πυρήνα

Η συνολική ενέργεια των μεμονωμένων νουκλεονίων είναι μεγαλύτερη από τη συνολική ενέργεια του πυρήνα

Ενέργεια Σύνδεσης (B) ενός πυρήνα είναι

η ενέργεια που πρέπει να δώσουμε για να διασπαστεί ο πυρήνας στα συστατικά του, ή

η ενέργεια που απελευθερώνεται κατά το σχηματισμό του πυρήνα από τα ελεύθερα νουκλεόνια

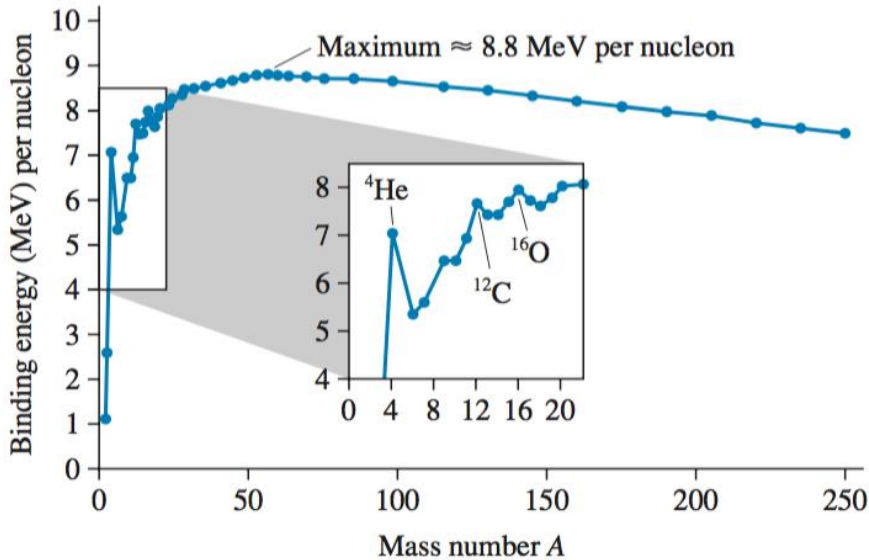
$$m_{nucleus}c^2 + B = (Zm_p + Nm_n)c^2 \Rightarrow$$

$$\Rightarrow B = (Zm_p + Nm_n - m_{nucleus})c^2 = (Zm_p + Zm_e + Nm_n - m_{nucleus} - Zm_e)c^2 \Rightarrow$$

$$\Rightarrow B = (Zm_H + Nm_n - m_{atom})c^2$$

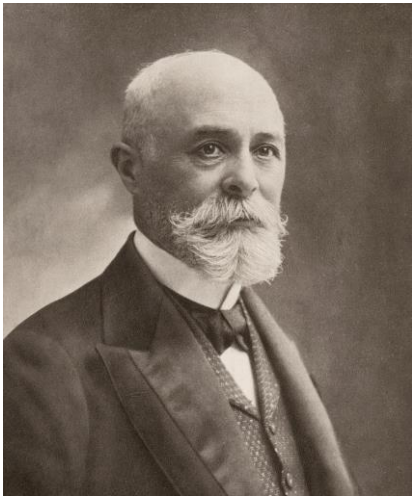
Ενέργεια Σύνδεσης πυρήνα

$$B = (Zm_H + Nm_n - m_{atom})c^2$$

Μεγάλες τιμές ενέργειας σύνδεσης χαρακτηρίζουν ευσταθείς πυρήνες (ενεργειακά δύσκολο να διασπασθούν)

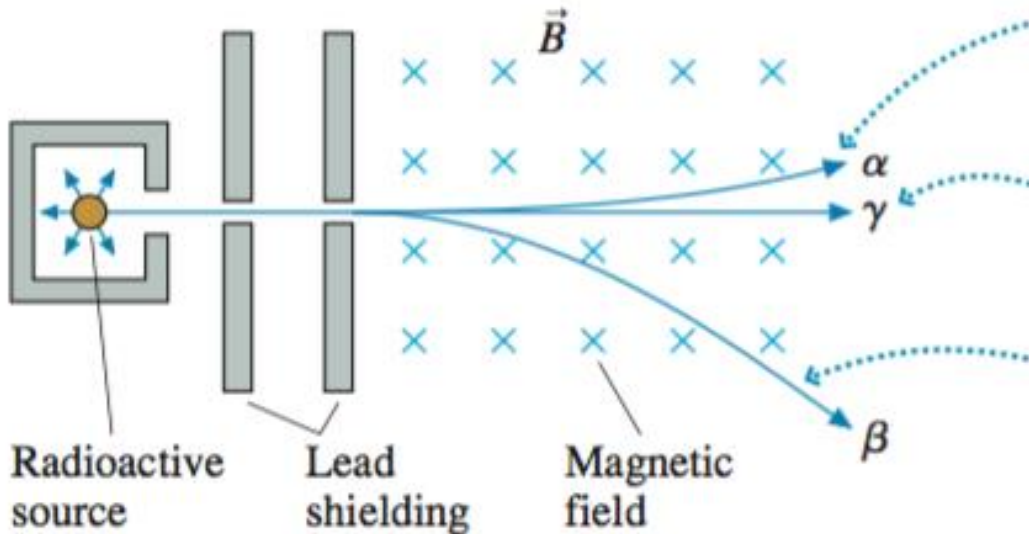
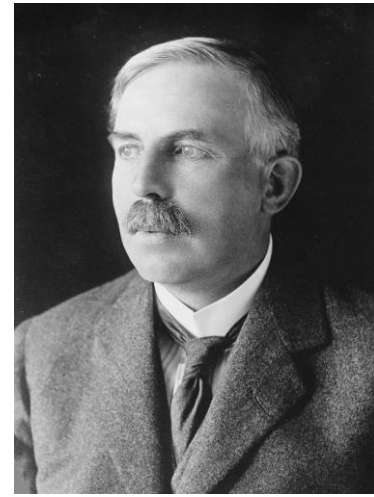
- Εμφανίζονται κορυφές για $A=4$, 12 και 16 (άρα πολύ σταθεροί οι πυρήνες He, C, O)
Σχετίζεται με την ύπαρξη φλοιών αντίστοιχων με των ηλεκτρονίων
- Β σχετικά σταθερή $\approx 8\text{MeV}$ ανά νουκλεόνιο για $A > 20$
Κορεσμός πυρηνικών δεσμών: κάθε νουκλεόνιο αλληλεπιδρά μόνο με τα γειτονικά του
- Εμφανίζεται ευρύ μέγιστο στην τιμή $A \approx 60$
Συμφέρει ενεργειακά όλους τους πυρήνες να διασπασθούν (σχάση) ή να συνενωθούν (σύντηξη) για να σχηματιστούν πυρήνες με $A \approx 60$ που είναι ενεργειακά πιο σταθεροί

Antoine Henri Becquerel
1896: Το Ουράνιο εκπέμπει
‘ακτίνες’

Joseph John Thomson - Ernest Rutherford
Ταυτοποίηση των ‘ακτίνων’

Τα σωμάτια α αποκλίνουν λίγο. Είναι θετικά φορτισμένα και βαριά

Οι ακτίνες γ δεν αποκλίνουν καθόλου. Μάλλον δε φέρουν ηλεκτρικό φορτίο

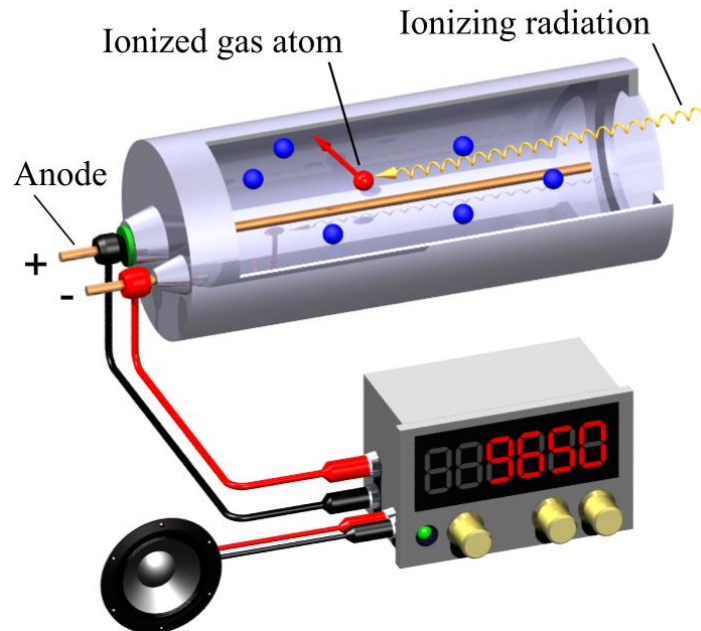
Τα σωμάτια β αποκλίνουν σημαντικά στην αντίθετη κατεύθυνση. Είναι αρνητικά φορτισμένα και ελαφρά

Ραδιενεργός Φθορά ή Διάσπαση (Radioactive decay)

- Διαδικασία μετασχηματισμού ασταθούς πυρήνα σε πιο σταθερό μέσω της εκπομπής σωματιδίων ή/και φωτονίων και απελευθερώνοντας ενέργεια
- Ασταθής: **Μητρικός** πυρήνας
- Πιο σταθερός: **Θυγατρικός** πυρήνας
- 3000 ισότοπα: 266 σταθερά
- Ενέργεια μετάπτωσης (Q): η ενέργεια που απελευθερώνεται από μετατροπή μάζας
- Γενικά, δεν επηρεάζονται οι χημικές ιδιότητες του στοιχείου (π.χ. χρήση ιχνηθετών)

Ιοντίζουσα ακτινοβολία

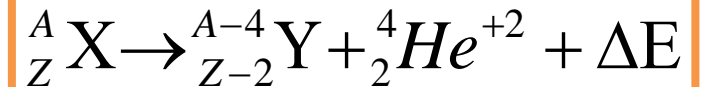
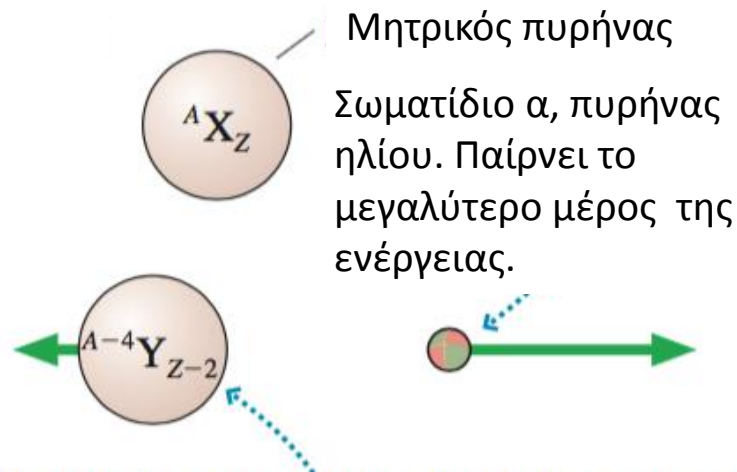
- Προϊόντα ραδιενεργών διασπάσεων (α , β , γ) έχουν ενέργεια 10^6 φορές μεγαλύτερη από ενέργεια ιονισμού (π.χ. Υδρογόνο 13.6 eV)
- Διάσπαση μοριακών δεσμών, αλυσίδας DNA
- Σωματίο 1 MeV ιονίζει 100.000 άτομα σε μια διαδρομή του
- Ανίχνευση ηλεκτρονίων από ιονισμό: μετρητής Geiger-Müller

Είδη ραδιενεργών διασπάσεων

Διάσπαση α: Συνήθως παρατηρείται σε νουκλίδια υψηλού Z

Διάσπαση α

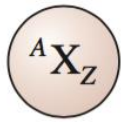

$$\Delta E \approx K_\alpha = (m_X - m_Y - m_{He})c^2$$

Είδη ραδιενεργών διασπάσεων

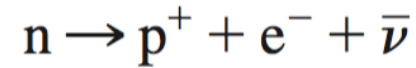
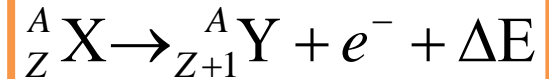
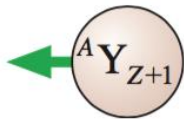
Διάσπαση β: Συνήθως παρατηρείται σε νουκλίδια χαμηλού Z

Διάσπαση β-

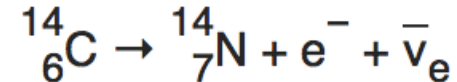
Ένα νετρόνιο μετατρέπεται σε πρωτόνιο και ένα ηλεκτρόνιο.

Το ηλεκτρόνιο εκπέμπεται από τον πυρήνα

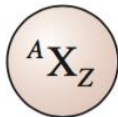

$$\Delta E = (m_X - m_Y)c^2$$

Συμβαίνει μόνον όταν $m_X > m_Y$

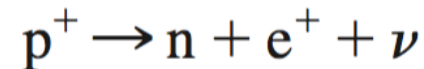
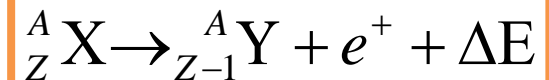
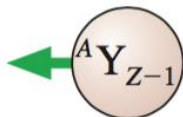

Διάσπαση β+

Ένα πρωτόνιο μετατρέπεται σε νετρόνιο και ένα ποζιτρόνιο.

Το ποζιτρόνιο εκπέμπεται από τον πυρήνα

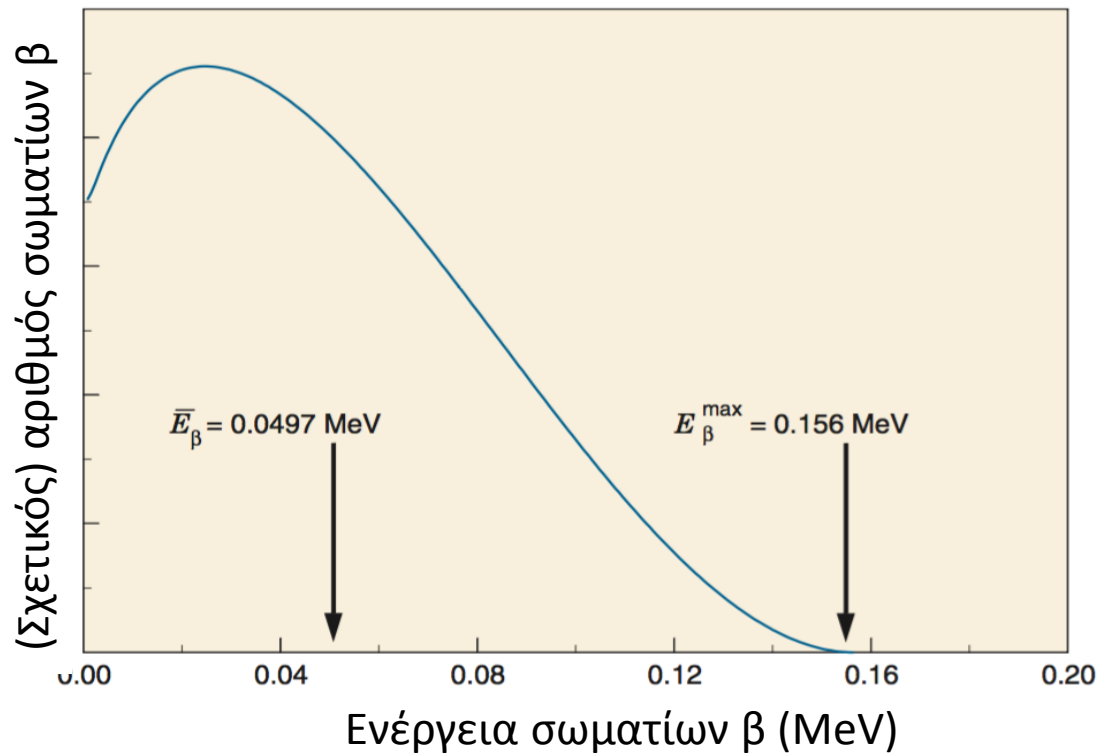

Δε συμβαίνει σε ελεύθερα πρωτόνια αφού $m_p < m_n$

Μόνον εντός του πυρήνα και με διατήρηση της συνολικής ενέργειας

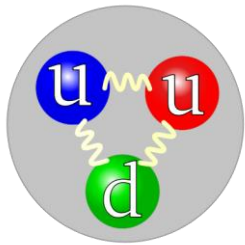
Ενέργεια σωματίων β

- Ενέργεια κατανέμεται τυχαία σε β , νετρίνα
- Συνεχές φάσμα ενεργειών σωματίων β
- Μέση ενέργεια β περίπου $1/3 E_{\max}$

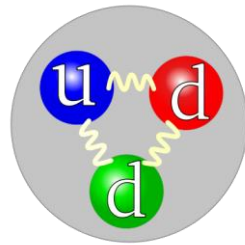

Ασθενής αλληλεπίδραση

- Ευθύνεται για τη β -διάσπαση
- Ακόμη μικρότερης εμβέλειας από την Ισχυρή αλληλεπίδραση
- Οδηγεί στην αλλαγή οσμής των quark

Πρωτόνιο: uud

Νετρόνιο: udd

$$n \rightarrow p^+ + e^- + \bar{\nu}$$

$$p^+ \rightarrow n + e^+ + \nu$$

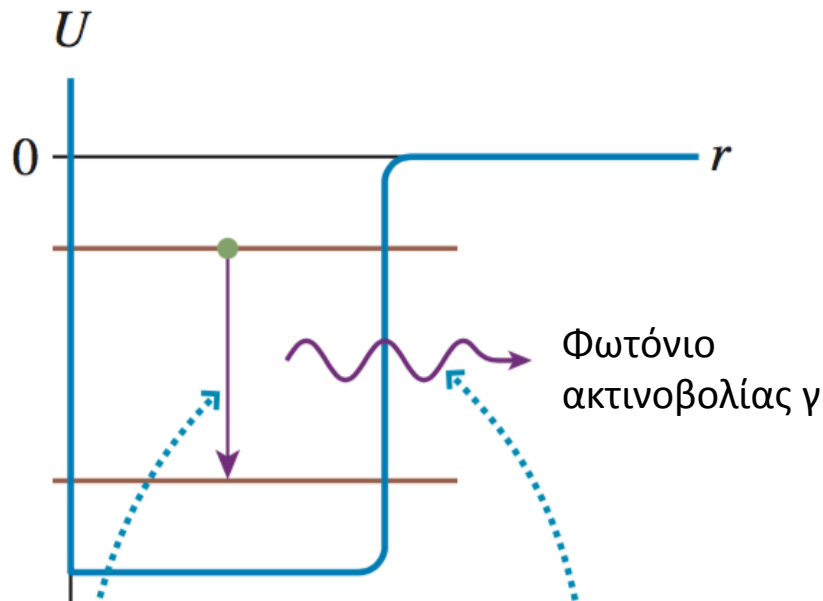
Νεutrίνο: χωρίς φορτίο,
μάζα 10^{-6} μάζας ηλεκτρονίου

Οσμή (flavor)	Φορτίο
Άνω (Up)	2/3
Κάτω (Down)	-1/3
Χαριτωμένο (Charm)	2/3
Παράξενο (Strange)	-1/3
Ανώτατο (Top)	2/3
Κατώτατο (Bottom)	-1/3

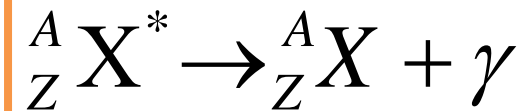
Είδη ραδιενεργών διασπάσεων

Διάσπαση γ

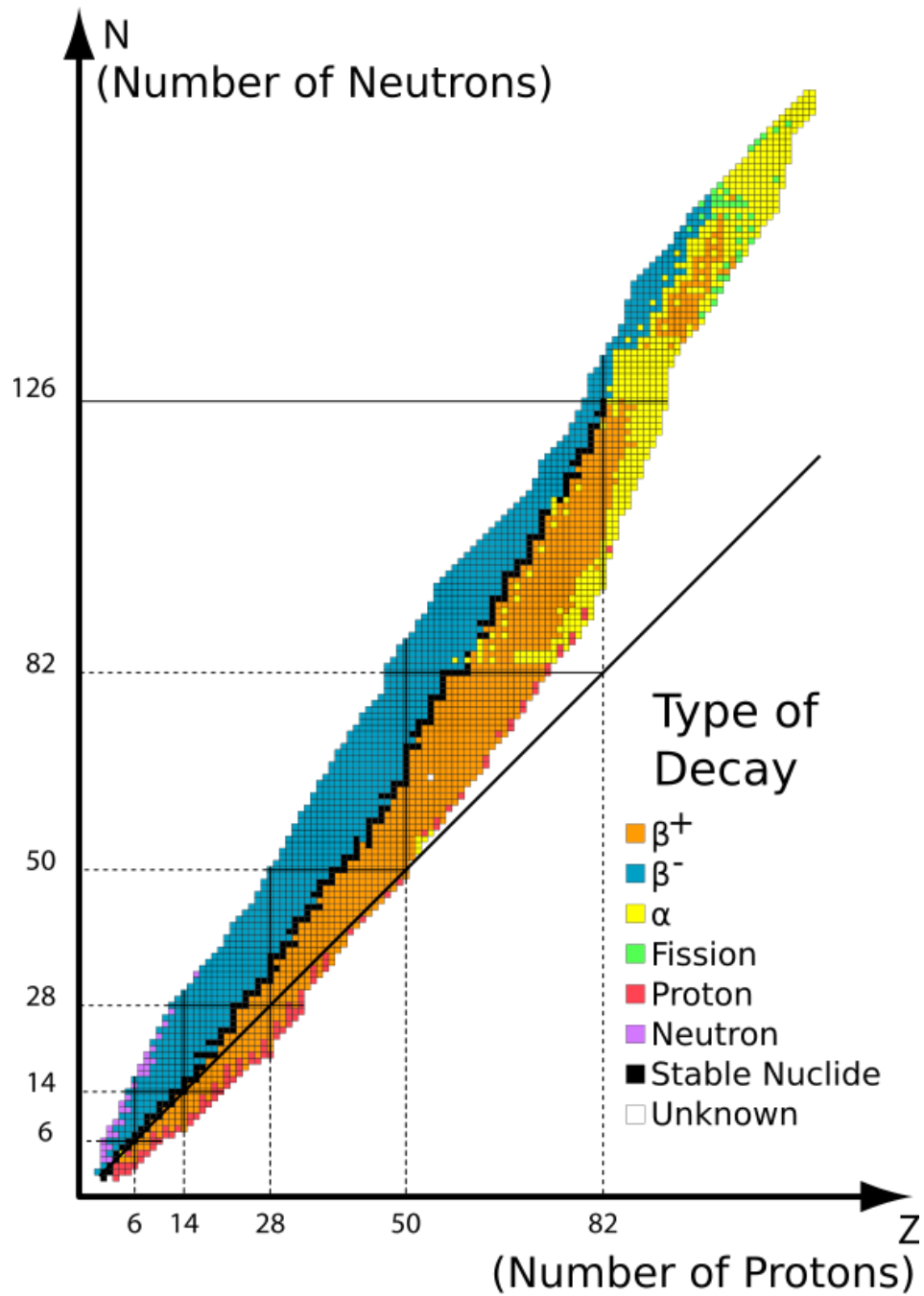
Ένα νουκλεόνιο πραγματοποιεί κβαντικό άλμα σε χαμηλότερο ενεργειακά επίπεδο.

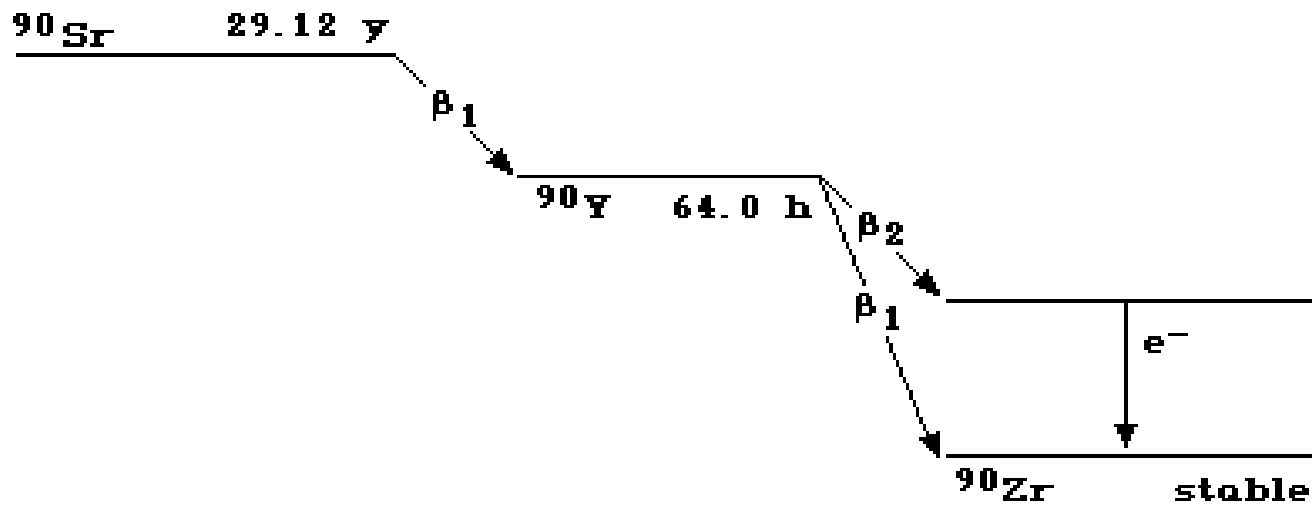
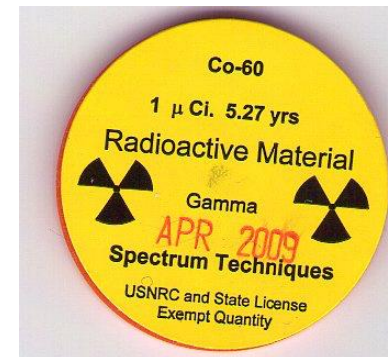
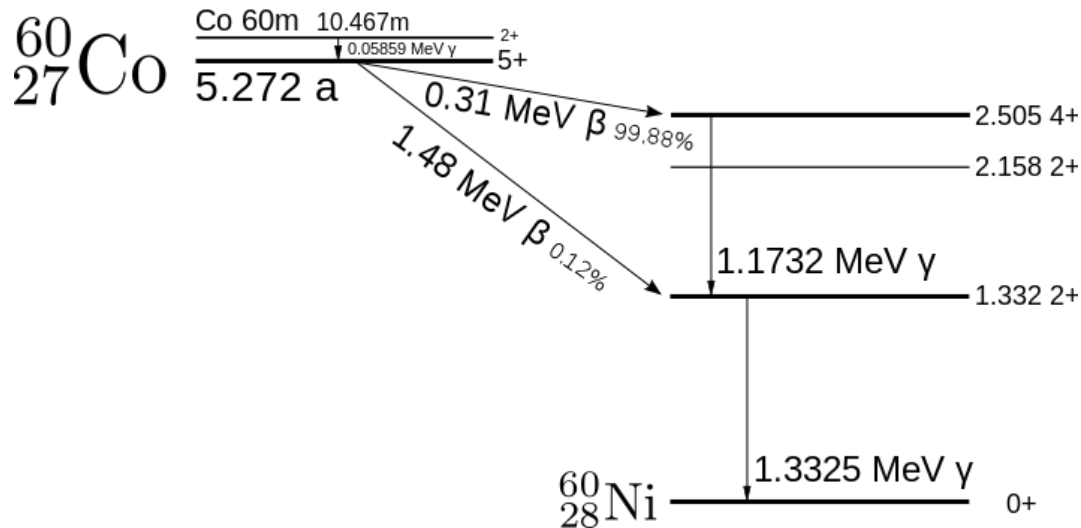
Το άλμα συνοδεύεται από εκπομπή φωτονίου με ενέργεια ~ 1 MeV

Με * υποδηλώνεται ότι το στοιχείο βρίσκεται σε διεγερμένη κατάσταση (ασταθής πυρήνας).

Συνήθως οι διεγερμένοι πυρήνες είναι θυγατρικοί πυρήνες που προέκυψαν μετά από α ή β διάσπαση κάποιου μητρικού πυρήνα.

Νόμος Ραδιενεργών Διασπάσεων

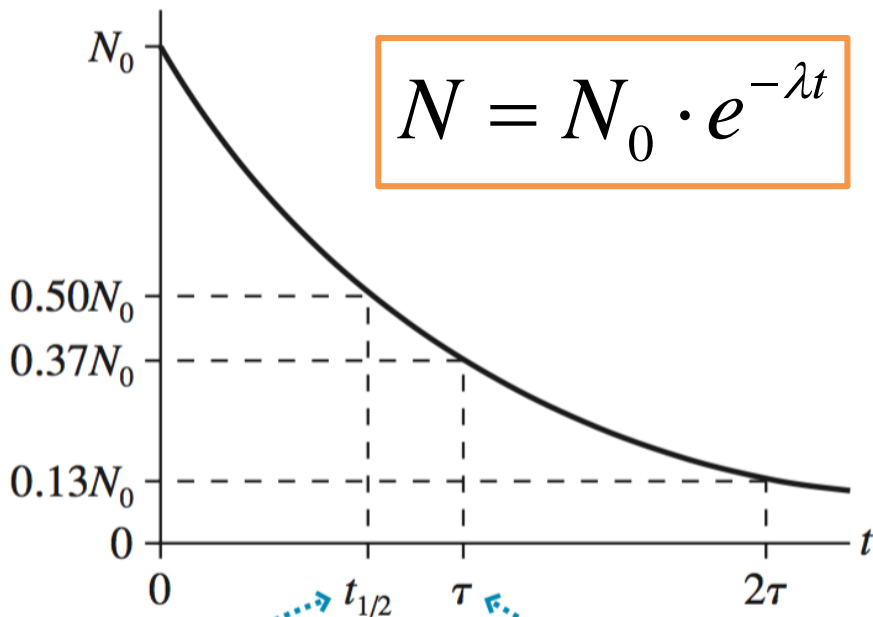
- Για κάθε ραδιενεργό δείγμα υπάρχει **σταθερή πιθανότητα μετασχηματισμού** του σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα
- Πλήθος διασπάσεων σε δεδομένο χρονικό διάστημα ανάλογο του **πλήθους των πυρήνων** και του **χρονικού διαστήματος**

$$dN = -N(t) \cdot \lambda \cdot dt \Rightarrow \frac{dN}{N} = -\lambda \cdot dt \Rightarrow$$

$$\Rightarrow \int_{N_0}^N \frac{dN}{N} = -\lambda \int_0^t dt \Rightarrow \ln N - \ln N_0 = -\lambda \cdot t \Rightarrow$$

$$N = N_0 \cdot e^{-\lambda t}$$

- N** Αριθμός πυρήνων που υπάρχουν τη στιγμή t
N₀ Αριθμός πυρήνων που υπάρχουν τη στιγμή t=0
λ Σταθερά μετασχηματισμού

Χρόνος ημιζωής ($t_{1/2}$)

Το χρονικό διάστημα που απαιτείται για να μειωθεί ο αριθμός των πυρήνων στο 50%

Σταθερά χρόνου (τ)

Το χρονικό διάστημα που απαιτείται για να μειωθεί ο αριθμός των πυρήνων στο $1/e$ ($= 0.37=37\%$)

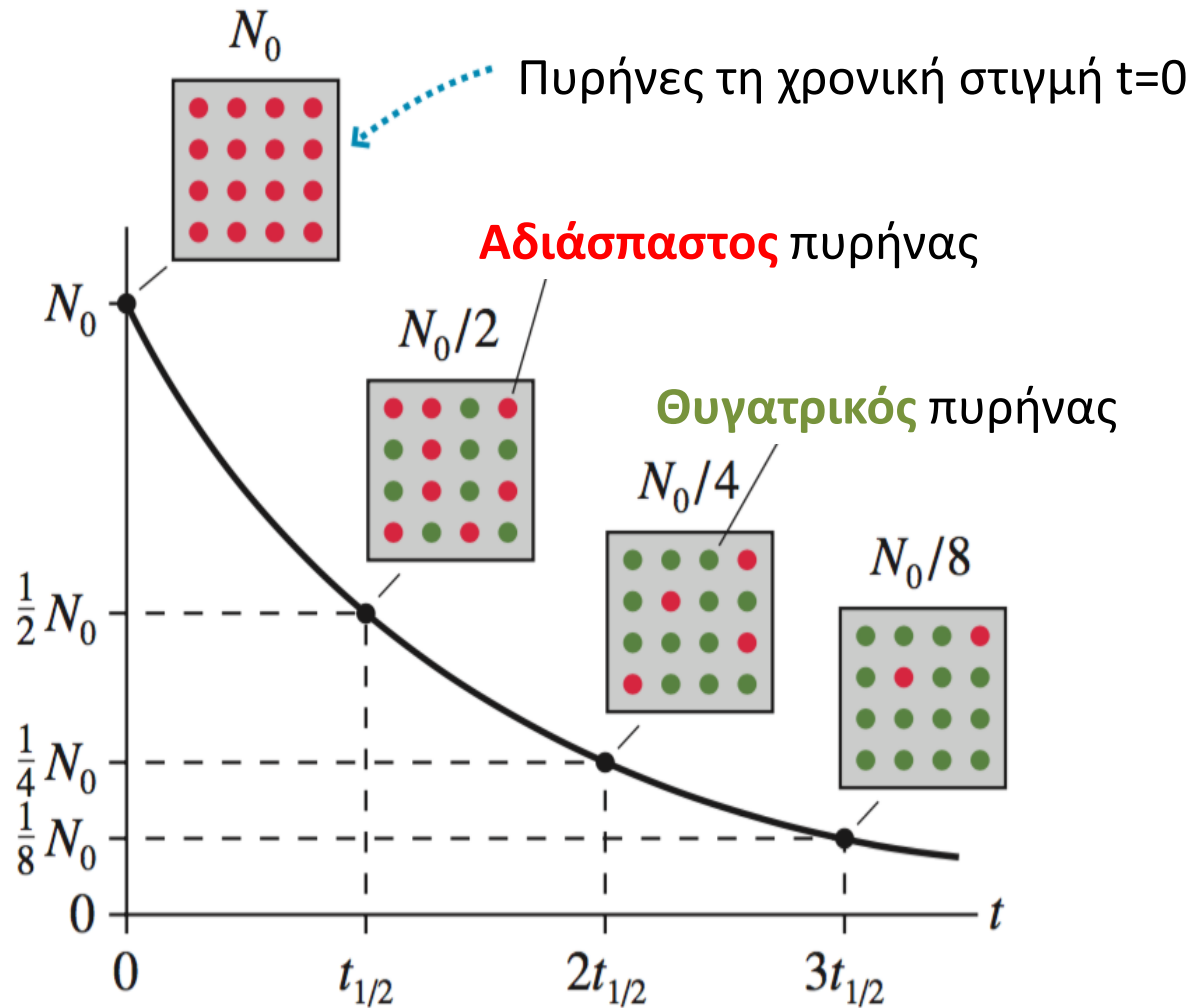
$$t_{1/2} = \frac{0.693}{\lambda}$$

$$\tau = \frac{1}{\lambda} = 1.44 \cdot t_{1/2}$$

Σταθερά χρόνου (τ) είναι η μέση διάρκεια ζωής ενός πυρήνα μέχρι να διασπαστεί

$$\frac{N_0}{2} = N_0 \cdot e^{-\lambda t_{1/2}} \Rightarrow \ln\left(\frac{1}{2}\right) = \ln(e^{-\lambda t_{1/2}}) \Rightarrow -\ln 2 = -\lambda \cdot t_{1/2} \Rightarrow t_{1/2} = \frac{0.693}{\lambda}$$

Οι μισοί από τους εναπομείναντες πυρήνες διασπώνται σε
κάθε χρονικό διάστημα ίσο με $t_{1/2}$

Ενεργότητα

- Αριθμός διασπάσεων στη μονάδα του χρόνου
- Μονάδα μέτρησης:
  - 1 **Becquerel** (Bq) = 1 διάσπαση ανά sec = 1 s^{-1}
  - 1 **Curie** (Ci) = 3.7×10^{10} Bq

$$A = \frac{\Delta N}{\Delta t} = \lambda \cdot N = \lambda \cdot N_0 \cdot e^{-\lambda t} \Rightarrow A = A_0 \cdot e^{-\lambda t}$$

Χρονική συμπεριφορά θυγατρικού ραδιονουκλιδίου

Μητρικό ραδιονουκλίδιο

- Χρόνος ημιζωής T_1 , σταθερά διάσπασης λ_1 , αρχικά N_{10}
- Μετά από χρόνο t : $N_1 = N_{10} \cdot e^{-\lambda_1 t}$

Θυγατρικό ραδιονουκλίδιο

- Σχηματίζεται με ρυθμό $\lambda_1 \cdot N_1$ και φθείρεται με ρυθμό $\lambda_2 \cdot N_2$

- Καθαρός ρυθμός ανάπτυξης $\frac{dN_2}{dt} = \lambda_1 N_1 - \lambda_2 N_2$

$$N_2 = \frac{\lambda_1}{\lambda_2 - \lambda_1} N_{10} (e^{-\lambda_1 t} - e^{-\lambda_2 t})$$

$$A_2 = \lambda_2 N_2 = \lambda_2 N_{10} \frac{\lambda_1}{\lambda_2 - \lambda_1} (e^{-\lambda_1 t} - e^{-\lambda_2 t}) = (\lambda_1 N_{10} e^{-\lambda_1 t}) \cdot \frac{\lambda_2}{\lambda_2 - \lambda_1} [1 - e^{(-\lambda_2 t + \lambda_1 t)}]$$

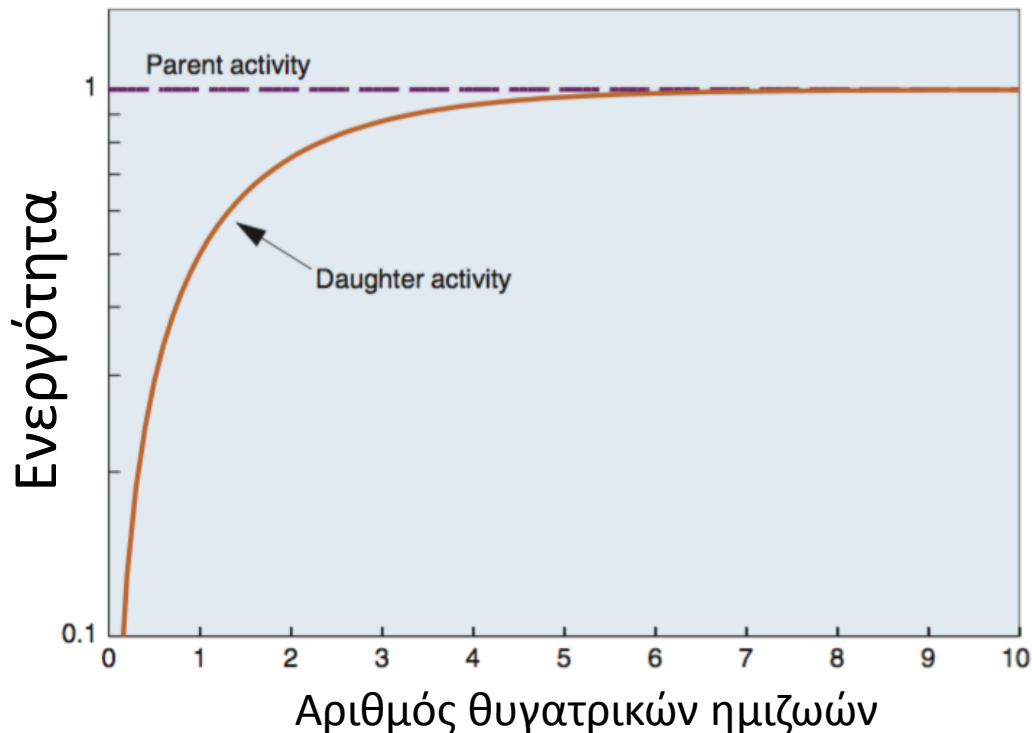
Χρονική συμπεριφορά θυγατρικού ραδιονουκλιδίου

$$A_2 = \lambda_2 N_2 = \lambda_2 N_{10} \frac{\lambda_1}{\lambda_2 - \lambda_1} (e^{-\lambda_1 t} - e^{-\lambda_2 t}) = (\lambda_1 N_{10} e^{-\lambda_1 t}) \cdot \frac{\lambda_2}{\lambda_2 - \lambda_1} [1 - e^{(-\lambda_2 t + \lambda_1 t)}]$$

$$A_2 = A_1 \cdot \frac{\lambda_2}{\lambda_2 - \lambda_1} [1 - e^{(-\lambda_2 t + \lambda_1 t)}] = A_1 \cdot \frac{T_1}{T_1 - T_2} \left[1 - e^{-0.693 \frac{T_1 - T_2}{T_1 T_2} t} \right]$$

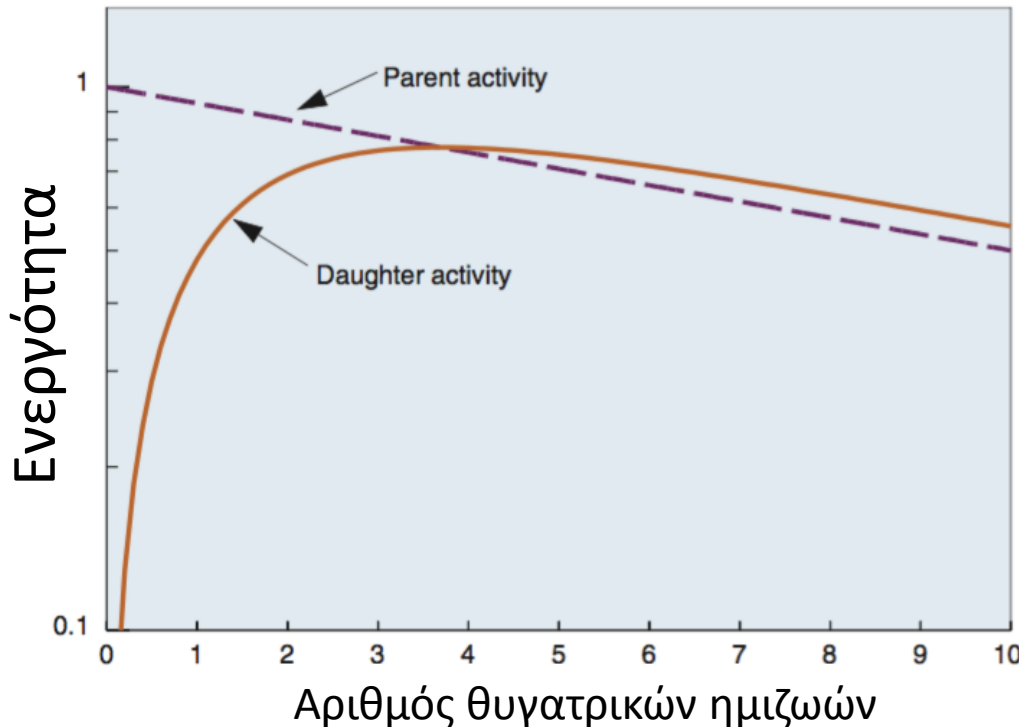
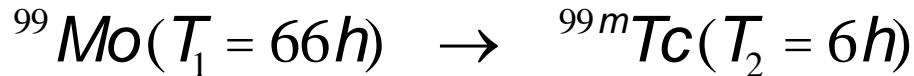
Αιώνια ισορροπία

- Αν η ημιζωή του μητρικού ραδιονουκλιδίου είναι πολύ μεγάλη ($\lambda_1 \approx 0$) και πολύ μεγαλύτερη από του θυγατρικού

Μεταβατική ισορροπία

- Αν η ημιζωή του μητρικού ραδιονουκλιδίου είναι μεγαλύτερη από του θυγατρικού

Μέγιστη ενεργότητα
θυγατρικού όταν

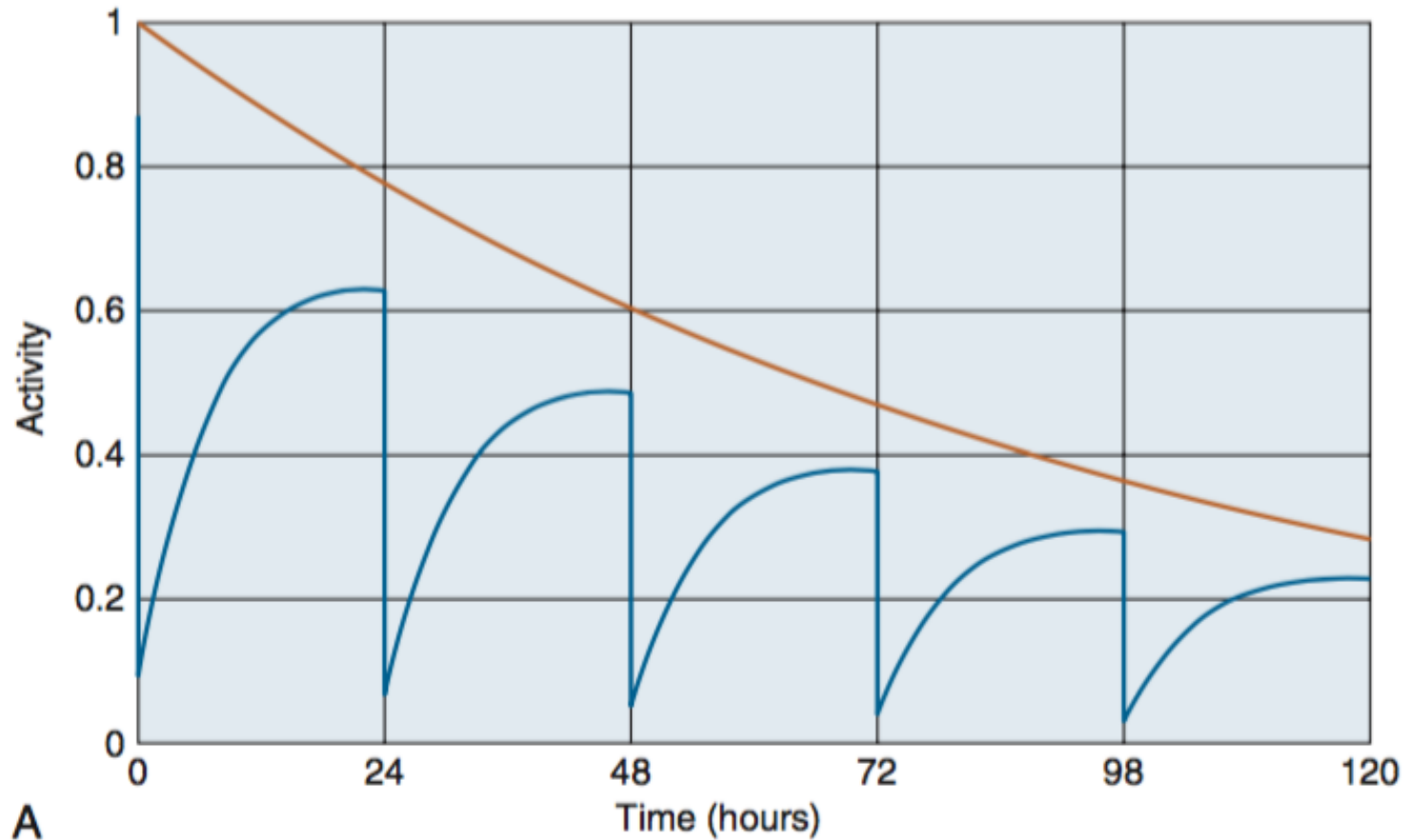
$$\frac{dN_2}{dt} = 0 \Rightarrow \lambda_2 N_2 = \lambda_1 N_1$$

$$t_{\max} = 1.44 \frac{T_1 T_2}{T_1 - T_2} \ln \frac{T_1}{T_2}$$

Κλάσμα ενεργοτήτων

$$\frac{A_2}{A_1} = \frac{T_1}{T_1 - T_2} > 1$$

Μέθοδος άντλησης ^{99m}Tc από ^{99}Mo

A